

APORTACIONS A LA TOPONÍMIA DEL TERME I LA VILA DE SANT LLORENÇ DE MORUNYS O DELS PITEUS

Sebastià DATZIRA MASIP

INTRODUCCIÓ GENERAL

EL TERRITORI

La vila de Sant Llorenç de Morunys, situada al nord-est de la comarca del Solsonès, s'aixeca a 925 m. d'altitud al peu de la serra del Port del Comte (2.378 m. a la Tossa Pelada). Capital de la Vall de Lord, subcomarca del Solsonès que comprèn bona part de les capçaleres del Cardener, l'Aigua de Valls i l'Aigua d'Ora; és emmarcada al nord-oest pel massís del Port del Comte, que fa de divisòria entre les conques del Cardener i la del Segre, la Serra del Verd al nord (2.240 m al Cap d'Urdet), unides pel Coll de Port a 1.694 m; al sud la Serra de Busa amb la Mola de Lord i el Codó fins a Coll de Jou, separen la Vall de Lord estricta o Vall de Lord Sobirà de la Vall de Lord Jussà.

Primer replec dels Prepirineus, amb sediments de formació secundària, hi predominen les roques calcàries, els conglomerats i les margues de formació terciària. La Mola de Lord i la Serra de Busa són de morfologia montserratina amb conglomerats.

La vall és solcada per dos corrents principals en direcció E-W i N-S. A l'est l'Aigua de Valls s'uneix al Cardener a Aigüesjunes, al SE de Sant Llorenç. El Cardener va en direcció sud travessant els contraforts de la serra de Busa per l'estret de Vall-llonga i la Llosa del Cavall, on actualment s'està construint una gran presa, bàsicament per abastar d'aigua la conurbació metropolitana de Barcelona. Cal dir que amb aquesta obra, a més de negar una gran àrea de ribera i afectar un sector molt important des del punt de vista paisatgístic, quedaran definitivament sota les aigües dos ponts romànics de gran valor, el pont de Vall-llonga, d'un sol arc, i el pont de les Cases de Posada, de dos arcs i més petit.

Regió de clima prepirinenc amb estiu plujós, les precipitacions a Sant Llorenç van dels 700 als 1.000 mm anuals, amb un màxim estival. El règim tèrmic té una tendència continental, amb hiverns relativament freds i estius moderadament calorosos. El fet de ser un clima sec va fer que molts metges recomanessin el lloc a malalts amb problemes pulmonars, etc., i aquest és l'origen de l'actual estiueig.

Zona calcària per excel·lència, és país de rouredes de roure martinenc (*Quercus humilis*, *Q. pubescens*) amb boix, i a partir dels 1.300-1.400 m pinedes de pi roig (*Pinus sylvestris*), si bé aquest ocupa també terres que antany devien ser rouredes. L'alzina carrasca (*Quercus ilex rotundifolia*) ocupa zones de solell fins als 1.400 m. Més amunt hi ha pinedes de pi negre (*Pinus uncinata*).

Entre Sant Llorenç i la Pedra, al marge esquerre del Cardener, hi ha la font d'aigües sulfuroses de la Puda, a la qual hom atribueix virtuts salutíferes.

El terme municipal de Sant Llorenç de Morunys, de 4,28 km², situat al marge dret del Cardener, és voltat gairebé totalment pel terme de Guixers, tret d'un tros al nord, que limita amb el terme de la Coma i la Pedra. Entre Navès i Guixers, al sud de Sant Llorenç, hi ha l'enclavament de la Mola de Lord, amb el santuari de Lord, i el Tossal de Vall-llonga. Planell a 1.181 m d'altitud, és voltat per penya-segats i només s'hi accedeix per la banda SE i pel nord, per camins de bast.

La vila de Sant Llorenç de Morunys conserva el clos d'estructura medieval, de planta pentagonal irregular, voltat de muralles conservades en part, amb cinc portals. El 1979 tenia 874 habitants i el 1981 en tenia 888. Malgrat ser la capital de la Vall de Lord, l'única vila de la comarca i el segon nucli més poblat –després de Solsona–, el seu terme municipal és el més petit del Solsonès.

Situada en un punt neuràlgic de l'antic camí de Cardona a la Seu d'Urgell –a 10 hores d'ambdues poblacions–, la vila de Sant Llorenç de Morunys era lloc de parada gairebé obligada per anar d'una capital a l'altra, fet que li conferia un gran interès estratègic. La vila és molt propera –tot i que el seu terme municipal no hi frontereja– a les comarques de l'Alt Urgell pel nord i el Berguedà per l'est. Les comunicacions amb aquestes comarques, així com amb la capital comarcal, Solsona, han estat i continuen sent importants. Pel nord, la carretera de la Coma va cap a la Seu d'Urgell pel Coll de Port i Tuixén –ja a l'Alt Urgell– i fins a la Seu per pistes no asfaltades fins a finals dels anys 80. Cap a l'oest la carretera de Solsona es bifurca a Coll de Jou: cap a ponent, segueix la carretera que va a la Seu d'Urgell per Odèn i Organyà, construïda poc després de la Guerra Civil per presoners republicans; mentre que cap a migdia continua la que va a Solsona. A llevant la carretera de Berga remunta primer l'Aigua de Valls fins que aquesta pren direcció N-S, passa per l'alt de la Pera, Llinars i el Coll de Jouet pel túnel de la Mina. Aquesta carretera no fou acabada fins el 1935, i el tram de Sant Llorenç a Llinars no fou asfaltat fins els anys 70. L'única via que seguia el curs del Cardener pel sud era l'antic camí de Cardona, per l'estret de Vall-llonga i les Cases de Posada.

Amb la construcció de la presa del Cavall, s'està fent una carretera fins a Solsona seguint en gran part el curs del Cardener, que millorarà molt tant en distància com en temps les comunicacions amb la capital comarcal.

El fet de trobar-se en un punt clau de l'antic camí de Cardona a la Seu d'Urgell, i que des del poble es controlin totalment tant els camins que pugen de Cardona i de Berga com els que baixen de la Seu i de Solsona pels colls esmentats, explica –segons llegim en la Gran Geografia Comarcal de Catalunya– la constitució al segle XIV de la Confraria dels Colls, per a la custòdia d'aquests passos.

L'ECONOMIA LOCAL

L'agricultura, tot i que gairebé mai no fou l'activitat principal, ha anat perdent molta importància en els darrers anys, fins al punt que avui només dues famílies del poble s'hi dediquen. Segons dades del cadastre de 1989, hi ha unes 207 ha de secà, bàsicament farratge, patates –anomenades trumfes– i poc cereal; poc més d'1 ha de regadiu amb horta; i unes 108 ha de prats i pastures. La ramaderia ha estat tradicionalment un complement de l'agricultura, amb certa importància del sector boví, però que igualment ha anat minvant. Tal com demostren alguns topònims s'hi havia fet vinya, tot i que de poca qualitat. Segons M. Sagret, el 1604 a Sant Llorenç hom feia ordinations per a poder plantar vinyes. Degueren desaparèixer cap a finals del segle XIX per causa de la fil·loxera.

Hi ha alguna indústria artesanal de productes lactis i d'elaboració d'embotits. L'aprofitament de la riquesa forestal de la contrada es tradueix en l'existència d'algunes serradores. Hi ha també una indústria tèxtil, i una important fàbrica de plaques de guix al terme de Guixers, que explota el jaciment de guix d'aquest municipi. Des de finals del segle XIII la indústria tèxtil de draps de llana anomenats piteus hi tingué molta importància, especialment al segle XVIII, i hi perdurà fins al segle XIX. També fou de certa importància l'explotació del glaç del forat de la Bòfia, a la serra del Port del Comte, que ja és esmentada al segle XIV, que perdurà fins al segle XIX, i arribà a portar barres de glaç fins a Barcelona.

La vila és un centre de serveis, amb comerços, oficines de banca, etc., i mercat setmanal els dijous, des del segle XIV. És també un centre turístic important, amb els atractius de les pistes d'esquí del Port del Comte, un entorn natural privilegiat, i a l'estiu arriba a triplicar la seva població. En les últimes dècades s'han construït molts xalets, i la construcció i activitats associades –fusters, lampistes, etc.– s'han vist afavorides. Nogensmenys, però, d'uns anys ençà s'ha frenat molt el ritme, si bé no s'ha estancat del tot. La urbanització de zones fora ja del terme municipal, com passa a la carretera de Solsona, provoca l'absurda situació que tot i ser una àrea de clara influència de Sant Llorenç, pertany administrativament a Guixers, l'ajuntament del qual, per a donar servei als veïns, ha de travessar no tan sols el terme de Sant Llorenç, sinó la vila mateixa.

LA HISTÒRIA

L'origen de la vila fou el petit monestir de Sant Llorenç, establert a la darrerria del segle IX, bastit probablement sobre una vila romana o visigoda. El 910 hi ha una comunitat de monjos d'una regla de tradició visigòtica. L'any 1019 s'hi estableix l'orde de Sant Benet. El comte de Cardona Ramon-Folc VI vol repoblar el llogaret per la seva importància estratègica, i proposa crear una vila franca, que es constitueix el 1297. La vila és emmurallada ja al segle XIV, i el 1343 es funda la Confraria de la Mare de Déu dels Colls. Ja abans de la constitució de la vila franca arriben immigrants del Peiteu que porten el procediment de la fabricació del drap piteu, que s'implanta amb força a la vila, i al segle XIV s'exporten fins a Sicília. Al segle XV comença la immigració d'occitans, que, com a la resta del Principat, perdura gairebé

fins al segle XVIII. El 1593 la vila és segregada del bisbat d'Urgell per passar al de Solsona. Única vila del Solsonès, fou centre d'una de les tres batllies del comtat i ducat de Cardona.

El Santuari de Lord, situat a 1.175 m d'altitud a l'altiplà de la Mola de Lord, existeix ja cap a finals del segle X. Al segle XV s'aixeca un nou temple, i a finals del segle XVI s'hi estableixen dominics que basteixen algunes capelles prop del santuari, però mig segle més tard torna a càrrec d'ermitans. Al segle XVIII fou arranjat el camí i es bastí un nou temple que fou utilitzat com a hospital de campanya i presó per les tropes carlines fins que el 1836 és destruït pels isabelins. El 1870 es basteix l'actual santuari.

Segons una llegenda, la Mare de Déu de Lord, una talla romànica del segle XIII, fou trobada per un bou i un bover el 870. L. Cornet ens explica que la imatge de la Mare de Déu fou molt malmesa durant les guerres carlines, i que segons sembla va ser traslladada a Manresa per restaurar i després a Barcelona a policromar. Fins a quin punt va ser malmesa? Hom assegura que la talla actual és la mateixa, però hi ha un detall important que alguns passen per alt, i és que el cap és independent de la resta del cos, quan en les talles normalment el cap i el cos són d'una peça.

Les guerres del segle XIX, que tingueren com a escenari principal bàsicament la Catalunya rural, afectaren molt la vila de Sant Llorenç. La que hi tingué més importància pels seus efectes fou la Guerra dels Malcontents, coneguda a Sant Llorenç com la Guerra dels Milicians, de 1821 a 1823, precedent immediat de les guerres carlines. L'àrea del Solsonès fou un feu dels anomenats reialistes que s'aixecaren contra el govern liberal espanyol. Sant Llorenç fou el primer poble del Principat que s'alçà contra la constitució de 1812 i l'únic les autoritats del qual feren pública i oberta manifestació de no voler jurar-la. Sembla que aquesta és la raó per la qual el general espanyol Rotten prengué la decisió d'arrasar la vila, dictant l'ordre de saqueig i crema, afirmant que *borrarà del gran mapa de las Españas el nombrado y por índole faccioso y rebelde pueblo de San Llorens de Morunys, alias Piteus, a cuyo fin será saqueado y entregado a las llamas* (p. 171); fet que tingué lloc el 20 de gener de 1823. El poble fou reconstruït, però perdé el seu aspecte medieval, les cases foren fetes de fang en comptes de pedra, i avui encara es poden veure les bigues cremades del portal de la Canal.

Aquests fets però, no aconseguiren apaivagar els ànims dels piteus, que prengueren part activament en les posteriors guerres carlines. Pràcticament tota la Catalunya rural, de caràcter més tradicionalista i antiliberal, es posà al costat dels carlins, i Sant Llorenç no en fou una excepció. La geografia muntanyosa de la contrada i el fet que els combatents carlins eren gent del país, va fer que les tropes carlines s'hi moguessin com el peix a l'aigua, practicant la típica guerra guerrejada, colpejant les forces liberals espanyoles i fugint. La vila de Sant Llorenç fou un dels baluards de les tropes carlines; i, als cingles de Busa, el Capolatell –una mola tallada per tots costats que s'unia al pla de Busa per una passarel·la– fou utilitzat com a presó sense necessitat de guàrdies. El Santuari de Lord, condicionat com a hospital de campanya pels carlins, fou incendiat pels liberals el gener de 1836.

Al segle XX la vila ha patit una profunda transformació i des de mitjan segle ha anat guanyant importància com a centre d'estiueig, amb un creixement urbà important, sobretot a les darreres dècades, fins a esdevenir un centre turístic important.

Després de la Guerra Civil de 1936-1939, la regió és freqüentada per escamots de maquis, a causa un cop més de la seva accidentada geografia i de la proximitat de la frontera d'Andorra i la Cerdanya. Fins i tot ens comenten que a la canalla, quan no volien menjar, se'ls deia que vindria el maquis.

ELS ELEMENTS DE LA PARLA LOCAL

Sant Llorenç de Morunys es troba dins l'àmbit del català central, però afrontant ja amb l'occidental. Alguns autors l'engloben en el parlar xipella (Badia Margarit), però d'altres l'exclouen clarament (Gran Enciclopèdia Catalana, J. Veny). Es tracta, doncs, d'un parlar de transició, amb trets de diferents variants.

Les característiques bàsiques de la parla local són les pròpies del català central: es produeix la neutralització de la **a** i **e** àtones en vocal neutra; el tancament de la **o** àtona en **u**; i el fenomen de la iodització (*paia*, *ui*).

A aquestes característiques de la parla local de Sant Llorenç de Morunys, caldria afegir-n'hi alguna altra. Escoltant els habitants de més edat, hom observa uns trets distintius que fan la parla de Sant Llorenç molt diferent del català central de Manresa, per exemple. Cal dir que entre Manresa i Berga, ja hi podem trobar algunes diferències tant lèxiques com fonètiques. El tret que m'ha cridat més l'atenció –i que és un dels trets principals de l'occità– és la pronúncia de la vocal neutra final en mots com muntanya, vaques, dia, etc. en una mena d'**o** neutra, entre la vocal neutra i la **o**, sense arribar a ser, però, una **o** tan claa com en la llengua d'oc. Nogensmenys aquest tret és en clara recessió.

RECU LL I ANÀLISI DELS TOPÒNIMS

CONSIDERACIONS PRÈVIES

En el recull toponímic, primer he procedit a fer un buidat de topònims de la cartografia existent, del cadastre de Sant Llorenç i també d'algunes fonts escrites, principalment del llibre de M. Sagret, que analitza tres capbreus dels anys 1483, 1697 i 1784, amb dades molt interessants pel que fa a la toponímia urbana, amb una llista dels carrers i places actuals amb els noms amb què apareixen als diferents capbreus.

Un cop realitzat aquest buidat, he procedit a l'enquesta oral d'alguns veïns del poble. Especialment interessants han estat les dades aportades pels senyors Casas –membre de la Confraria de la Mare de Déu dels Colls–, Cornet, veterinari ja retirat– i Ventura Torre, tots ells de Sant Llorenç, que m'han proporcionat explicacions i anècdotes diverses relacionades amb els topònims, així com també informació relacionada amb els diferents aspectes tractats a la introducció.

Pel que fa als topònims introduïts, són els noms vius actuals, siguin o no oficials.

Dels topònims pretèrits de cada categoria, només són entrats els més importants, que apareixen en més d'una ocasió en les diferents fonts; la resta simplement són anomenats dins el topònim actual. Quan no s'indica el contrari, tots els pretèrits provenen del llibre de M. Sagret.

Els aspectes identificatius dels topònims són indicats amb notes a peu de pàgina per tal de no carregar excessivament el text.

Tot i que a Sant Llorenç les famílies són conegudes pel nom de casa més que no pas pel cognom —com passa a tots els pobles catalans—, no he inclòs aquests noms en el present recull, bàsicament per una raó: a diferència del que passa amb les cases de pagès i masos, la casa del poble sovint canvia de nom quan canvia el propietari, prenent el nom de casa del nou estatjant. És a dir, dins el poble, els noms de casa van més lligats a les famílies que no pas a la casa. Així, ens podem trobar que una casa hagi tingut diferents noms segons qui n'hagi estat el propietari o qui hi hagi viscut. Això, com deia, ja no passa amb les cases de pagès, que conserven el nom encara que canviïn les famílies que hi viuen. Sembla que com més “personalitat” té una casa, més tendeix a conservar el nom.

Vull agrair finalment la col·laboració dels senyors Casas, Cornet i Ventura Torre, així com dels diferents informants, i també la dels treballadors de l'ajuntament de Sant Llorenç.

LA VILA

Sant Llorenç de Morunys o dels Piteus

El nom de Morunys, segons M. Bofarull, podria venir de l'àrab *al-marun*, “el lloc boscos”. Coincideix amb P. Balanyà, que afirma que podria derivar d'*Al-mac(c)rún*, o “lloc ple de boscos”. D'altra banda, segons explica L. Cornet, fa anys que es trobaren unes inscripcions en les restes de l'església preromànica precedent de l'actual, amb el nom de “morunis”, que podria fer referència a gent que fugia dels àrabs. Malauradament encara no sabem què hi diu J. Coromines, però la primera versió podria ser perfectament vàlida, ja que la contrada és certament un lloc boscos.

L. Cornet comenta que amb la constitució de la vila franca, a finals del segle XIII, hi ha l'intent de dir-ne Vilafranca de Morunys, però el nom no hauria reeixit.

Segons J. Ferrando, el nom de Morunys es troba escrit en diferents documents amb les formes:

Marunis	s. XI	Marulls	s. XIV
Marulla	s. XII	Morunys	s. XV
Marunys	s. XIII		

Al segle XX els espanyols en creen una curiosa versió: San Lorenzo de Morúnys (sic) (mapa de l'IGN). El més normal, però, fou espanyolitzar el topònim a mitges, deixant la segona part en la forma autòctona, com passà amb topònims acabats amb la mateixa forma, com Balsareny, Arenys, etc.

Pel que fa a l'altra forma del topònim, Sant Llorenç dels Piteus, fa referència als draps piteus, uns draps de llana que es fabricaven a la vila, introduïts a finals del segle XIII per immigrants vinguts de la regió del Peiteu, al nord del Perigord. Eren draps gruixits i bastos, teixits en telers de fusta moguts a mà, blancs, negres o blaus, i que s'utilitzaven per a fer peücs, capes de pastor i mantes de traginer. Aquesta indústria hi florí fins a finals del segle XIX.

Sant Llorenç dels Piteus té un ús més col·loquial, i Piteu és usat com a gentilici dels habitants de Sant Llorenç.

CARRERS, PLACES I PORTALS

El costum de citar els carrers referint-se a algun veí, molt usual fins no fa gaire, encara perdura a Sant Llorenç. Segons M. Sagret, en preguntar una adreça a un veí de Sant Llorenç, *contestarà gairebé sempre el carrer de tal o tal, en comptes de citar-vos el nom oficial* (p. 90). Això passa avui amb els carrers més recents.

Avinguda de Nostra Senyora dels Àngels

A llevant, de la plaça de l'Era Nova cap al cementiri, al Cap del Puit. Popularment és coneguda com carrera del Puit.

La Canal

Veure plaça de la Canal.

Carrer d'Anselm Clavé

Al sud, sota la gasolinera, últim carrer a mà esquerra.

Carrer dels Cavallers

Dins el nucli antic, a llevant, del portalet del Puit al portal de l'Era Nova. Havia tingut el nom de carrer Jussà.

Carrer de l'Esperança

Al nord del nucli, de la plaça de l'Església baixa cap al portal de l'Era Nova. Havia tingut també els noms de carrer del Forn, de la Font, i d'en Piquer.

Carrer Estret

Darrera l'església, del carrer de Sant Nicolau a la plaça de l'Església. És el carrer més estret del poble. Havia tingut també els noms de carrer de l'Església, i carrer Nou.

Carrer de Francesc Moragas

Sota la Plaça del Dr. Ferran, entre el carrer Verge de Lord i la carretera de Berga¹.

Carrer Hospital

Cap a migdia, surt de la carretera de Berga i va cap a les escoles.

---

1. Francesc Moragas fou un dels fundadors de "La Caixa", i com que en aquest carrer hi ha l'oficina d'aquesta entitat, els seus directius demanaren a l'ajuntament de posar aquest nom al carrer.